

Dudás Anikó

A tudományos kiadási eljárás kézirátváltozatainak terminológiája

Szerzői változat, közlésre elfogadott változat, rögzített verzió, referált, lektorált, vakreferált, preprint, e-print, és más hasonló, a tudományos közlemények megjelenésének folyamatához kapcsolódó kifejezések övezik az elektronikus publikálás, azon belül a nyílt hozzáférés (Open Access, OA) ügyét. Ezek a terminusok megjelennek a tudományos kommunikációban és követelményrendszerekben, a kutatási pályázatokban és a publikációs adatbázisokban is, a velük jelzett dokumentumok pedig részévé válnak a szerzői önarchiválással gyarapodó repozitóriumoknak. Több, a könyvtári szaknyelvben korábban megállapodott terminus eltérő jelentéssel kezd terjedni a megváltozott kutatási és publikálási környezetben, ugyanakkor új keletű fogalmak is kialakulóban vannak. A nyílt hozzáférés mozgalmával terjedő elektronikus kiadói és archiváló rendszerekben szükség van a kiadási folyamat egyes stádiumaiban keletkező kézirátváltozatok megkülönböztetésére, a dokumentumtípus-listák kontrollált szótárába pedig a verziók és státuszuk megjelölésére alkalmas deskriptorok beiktatására és szemantikai összekapcsolására.

Bevezető*

A tudománynak mint megismerési formának fontos eleme a kutatási eredményeket közlő publikációk megjelentetése. A tudományos jelleg több módon nyilvánulhat meg egy közleményben: jellemezheti a témaválasztást, a kérdésfeltevést, a módszert, a tárgyalást, az írásmódot és magát a nyilvánosságra hozatali folyamatát is.

Dokumentációs szempontból a „Mi a tudományos?” kérdést az empirikus–racionális tudományfelfogás és paradigma prizmáján keresztül, csak összetett válasszal tudjuk megközelíteni. Kiindulásképp vegyük szemügyre a *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)*, *Jelleg, típus, besorolás* c. táblázatát, amely csupán a téma (új eredmény, feltárt összefüggések) és – áttételesen – a szándék (közlés, nyilvánosságra hozatal) mozzanatára fókuszál: tudományos jellegűnek tartja azt, ami „témájában rendszerint: a) eredeti elméleti vagy empirikus kutatási eredményről számol be vagy: b) meglévő eredményeket dolgoz fel, szintetizál, értékeli; vagy: c) a szakirodalomban való eligazodást, tartalomfeltárást szolgálja.”¹ Ehhez azonban további jellemzőket is meg tudunk adni: a tudományos publikációk az adott szakterület közlési normái szerint, megfelelő apparátussal, írásos formában számolnak be új kutatási eredményekről vagy szintetizálják, illetve új szempontból tárgyalják,

kiegészítik, felülvizsgálják, átértelmezik a korábbi ismereteket. Egy korábbi cikkemben négy lényegesebb ismérvet emeltem ki, ezek (1.) a közlés célja és tartalma (új eredmény vagy új szempontú szisztematizálás közlése); (2.) a megfelelő rögzítettség; (3.) a szűrtség (szakmai szempontú véleményezés és szerkesztés a kiadási folyamatban); valamint (4.) a nyilvánosság, minek során a közölt tartalom megismerhetővé, elfogadottá, hivatkozhatóvá válhat és hatással lehet a szaktudomány további fejlődésére.²

A kiadási folyamat szerves része a (3.) pontban említett, a megjelentetés előtt szervezeten történő szakmai értékelés – a *lektorálás* vagy *referálás*, amit további kézirát- és szerkesztői gondozás is segít. Az eljárással biztosítják a színvonalas, felelősséggel viselt megjelenést, miközben a cikket alávetik a minőség próbájának, ezzel megteszik a kezdeti lépéseket a közlemény szakmai-közösségi elfogadása felé.³ A tartalom, a feldolgozás metodológiája és a formai kritériumok mellett tehát a megjelentetési folyamat módja is meghatározza a formális publikációk világát, s ez egyben az egyik olyan *differentia specificának* tekinthető, mely elhatárolja a szürkeirodalomtól és a nem tudományos nyilvános közléstől is.

A hálózati alkalmazások megjelenésével, a nyílt hozzáférés mozgalmával és a repozitóriumok színrelépésével felgyorsult a tudományos közlés, jelen-

tősen megváltoztak a hozzáférés feltételei, kiszélesednek a lehetőségek, új funkciókkal bővülnek a kiadványok.⁴ Ám számos kérdés is felmerül az elektronikus közzétételek kapcsán. Bibliográfiai számbavétel és dokumentumkezelés szempontjából talán a legfontosabbak: mikortól számítható publikációnak egy elektronikus közzététel; milyen tipikus cikkváltozatokat érdemes megkülönböztetnünk; hogyan jelöljük és kapcsoljuk ezeket össze; hogyan kezelendők a változatok metainformációi, hogyan hivatkozhatók és miképpen vegyenek részt a bibliometriai elemzésekben?

A megváltozott kutatási és publikálási környezetben több, a könyvtári szaknyelvben korábban megállapodott terminus eltérő jelentéssel kezd el terjedni, ugyanakkor új keletű fogalmak is megjelennek. A repozitóriumokból tömegével érhető el eligazító metainformációk nélküli kiadatlan, kézirat, félig kész és majdnem kész, közlésre elfogadott és hivatalosan megjelent művek másolatai, amelyek megítélését és kezelését sokban segítheti a kiadási stádium szerinti állapot, a művek státuszának és verzióinak jelölése. A jelen cikk kísérletet tesz annak áttekintésére, hogy hol tart ma ez a folyamat és milyen terminológiai variánsok vannak kialakulóban.

Az érintett nomenklatúrák felbukkannak a kiadói honlapokon; más-más kombinációban, egy-egy konkrét koncepciótól függő értelmezésben pedig belekerülnek a nyílt hozzáféréssel és a repozitóriumi kérdésekkel foglalkozó cikkekbe, ahol a tudományos kommunikáció paradigmájának változása, az önarchiválásra szóló rendelkezések és a jogi vonatkozásoktól függő feltöltési lehetőségek kontextusában szerepelnek. A tudományometriai irodalom sem mellőzi a problémakört, ám ott inkább a művek verzióira kapott hivatkozások beszámítása, a kiváltott hatás (impakt), valamint a lektorálási (peer review) eljárás hatásfokának elemzése és az evaluatív értékelések kerülnek előtérbe.

A szaktudományos művek változataival kapcsolatos kifejezések előfordulását és használatát több éve kísérem figyelemmel, az itt bemutatott összehasonlításokhoz saját adatgyűjtésemet is felhasználtam. Konkrét nyelvhasználati forrást csak a nagyobb hatást kifejtő kiadók, szervezetek, indítványozók esetében említek, vagy olyankor, ha specifikusabb terminusról van szó. A fontosabb szófordulatokat és értelmezésüket a *Függelékben* egy táblázatban foglaltam össze. A tudományos kiadás könyvtári szakember előtt kevésbé ismert műhelyitkainak megismerésében segítségemre

voltak rangos nemzetközi és hazai kiadóknál, folyóiratoknál rendszeresen publikáló, a teljes kiadványok készítésében is részt vállaló kollégák (főszerkesztő, szerkesztő, szerkesztőbizottsági tag, referens, szerző), akik megosztották velem tapasztalataikat. Cikkem számba veszi és összeveti a legjellemzőbb terminusokat: a hagyományos értelemben használt, a jelentésmódosítással alkalmazott, és az új elköteleződési javaslatokat is. Hasonló áttekintéssel és összehasonlítással foglalkozó közleményről nincs tudomásom sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. Erősen válogatott, reprezentatív szakirodalmat használtam csak fel, s főként a könyvtár- és információtudományi megközelítésből lényeges elemekre és összefüggésekre térek ki.

A tudományos közlésre használt dokumentumtípusok, a példányszám és a hozzáférés kérdései

Az írásműbe foglalt tudományos tartalom többféle formában láthat napvilágot; a leggyakoribb dokumentumtípusok a könyvek, folyóiratok és konferenciakiadványok. Úgy tartjuk, hogy a könyvek és a folyóiratok viszonylag állandó dokumentumok: tartósan rögzített köntösben, huzamos ideig fennmaradnak, hozzáférésük a *kiadó–terjesztők/kereskedelem –indexelő szolgáltatások–könyvtári rendszer* láncolatában biztosított, megőrződnek a gyűjteményekben, felkutathatók, megismerhetők és stabilan hivatkozhatók.

A tudományos közlemények iránt támasztott alapvető követelmény a széles körű hozzáférhetőség, más szóval, a *nyilvánosság*. Hagyományos, papíralapú dokumentumok esetében ezt a nagyobb példányszámban való megjelenés, a kereskedelmi forgalomba hozatallal történő terjesztés és a folyamatos szolgáltatás biztosítja. Ebben kaptak jelentős szerepet a tudományos és szakkönyvtárak, amelyek helyi, országos és nemzetközi szinten, továbbá speciális információ- és tartalomszolgáltatók bevonásával ma is széles körű lehetőséget nyújtanak a kutatásra.

Digitális hálózati környezetben kívül a példányszám jelentősen meghatározhatja, mihez könnyű és mihez nehéz hozzáférni. Ismeretes, hogy a nemzeti bibliográfiák alapvető feladata számba venni a kötelepéldányként beszolgáltatót sajtóterméket, illetve a sajtótermékek elektronikus megfelelőit. A példányszámra vonatkozó bibliográfiai küszöb országonként más és más, a nyomtatott termé-

keknél általában 50–100 példány között mozog. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kis példányszámú kiadványokat a nemzeti bibliográfiák már nem regisztrálják, gyűjteményeik nem őrzik, legfeljebb egy-egy helyi (speciális) állományba és katalógusba kerülhetnek be, s már a *szürkeirodalom* körébe sorolódnak.

Az elektronikus formátumok azonban felborítják a régi szabályokat. Magyarországon a hatályos, 1998-ban meghozott kormányrendelet a *sajtótermékek* esetében 50 példánynál húzza meg a határt,⁵ magának a sajtóterméknek a fogalmát több, mint tíz évvel régebbi törvényből származtatva át,⁶ terminológiája nem tart lépést a kor változásaival és igényeivel.⁷ A főként nyomdatermékekre korlátozódó elavult fogalmakat a 2010. évi médiatörvény frissítette: bevezeti a *kiadvány* gyűjtőfogalmát, a *sajtótermék* kifejezést pedig a nyomtatott és elektronikus időszaki kiadványokra tartja fenn.⁸ A médiatörvény új fogalomhasználatához igazodóan folyamatban vannak a *Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB)* feladatait meghatározó jogszabálymódosítások. *Dancs Szabolcs*, az *Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményszervezési Igazgatóságának* igazgatója a jelen cikkhez a következő tájékoztatást adta e-levelemben: „az új kötelezőpéldány-rendelet tervezete már kiadványokról beszél sajtótermékek helyett, és ezzel összhangban írtuk át az OSZK gyűjtőköri szabályzatát is. [...] Az MNB gyűjtőköre még nem rögzült teljesen, már csak az elektronikus formátumok miatt sem. Kérdések pl.: külön nemzeti bibliográfiai tételnek minősüljön-e a mű minden egyes kiadási formátuma? Ha igen, be kelljen-e szolgáltatni, meg kelljen-e őrizni minden formátumot? [...] Az 50-nél nagyobb példányszám a nyomtatott kiadványok esetében afféle főszabály, de ettől vannak eltérő esetek: kisebb példányszámban megjelent, beküldött, az MNB-be beemelt kiadványok. A rendelettervezetbe belekerültek még az igény szerint nyomtatott kiadványok (Print on Demandok) is, illetve a nemzetközi azonosítószámmal (ISBN-nel) rendelkező, de 50-nél kisebb példányszámú kiadványok.”⁹

Hasonló kérdések világszerte foglalkoztatják a hivatásos dokumentáló, őrző és szolgáltató intézményeket,¹⁰ a döntések, rendeletek és megreformált törvények pedig megváltozott, új keretbe foglalják a kutatási infrastruktúrát. Digitális környezetben az elenyésző példányszám problematikája átalakul a legális e-többszörözés (közzététel és letöltés), a tartós megőrzés és az elektronikusan bárhová feltöltött, a világhálón nyilvánosan hozzá-

férhető tartalom kritikai megítélhetőségének valamint szelekciójának kérdésévé.

A tudományos szürkeirodalom és a repozitóriumok

Tudományos szürkeirodalomnak tartjuk – a teljes terjedelmű írásműveknek csupán néhány jellegzetesebb fajtáját említve – a konferenciák résztvevőin kívül mások számára nem terjesztett kötetet (nyomtatvány, CD, DVD), a disszertációkat, a kutatási jelentéseket, a műszaki dokumentációt,¹¹ a be nem jegyeztetett, nemzetközi szabványos azonosítók (ISBN, ISSN, DOI) nélküli kiadványokat; a könyvtári hálózatban körülményesen elérhető vagy a kereskedelembe és a szolgáltatásokba be sem kerülő, az indexelő-referálónál nem nyilvántartott dokumentumokat; a preprinteket és az egyéb e-mer dolgozatokat. Az intézményi repozitóriumok, a kutatási programok és konferenciák honlapjai azonban számos, az előzőekben említett dokumentumtípust könnyen elérhetővé tesznek a neten, így azokra már nem mondható, hogy elérhetőségük csak szűk körű. Szürkeirodalom a nem lektorált publikáció, a szerzői kiadású mű és valamennyi, a tudományos kiadás normáinak betartása nélkül közreadott közlemény – például a kiadatlan, ám interneten valahol publikussá tett cikk, a weboldalra, szakmai blogra feltöltött tanulmány stb. Ezek a dokumentumok tudományos érték szempontjából is „szürkék”, a tudományos teljesítményi követelményrendszerekből is kitérnek, hogy szakmai súlyuk lényegesen kisebb, mint a bibliotékákban és a tudományos indexelő és tartalomszolgáltatóknál hozzáférhető, lektorált, referált, ISBN-nel, ISSN-nel, kiadói impresszummal ellátott formális publikációké.¹²

A kevés példány és lelőhely vagy csupán a néhány, helyi katalógusból való felkutathatóság egyre kevésbé jelent akadályt: az általános keresőmotorok, a közös katalógusok, a könyvtárközi dokumentumküldő rendszer, a metaadat-szüretelési technikák könnyűszerrel elérhetővé teszik az információkat és magukat a teljes szövegeket is a formátumok változatos skálájában. A szürkeirodalom jelentős része – a preprint cikkek, konferenciaközlemények, műhelytanulmányok, a kutatási programokhoz kötődő résztanulmányok vagy a hivatalosan megjelentetett dolgozatok kéziratváltozatai – elektronikus repozitóriumokba kerül, s talán ma már nyugodtan kijelenthetjük: könnyebben hozzáférhető, mint a formális publikációk. A „nehezen azonosítható”, „nehezen tárható fel”, „nehe-

zen hozzáférhető” helyett ma jellemzőbb tulajdon-ságuknak tartjuk az átmenetiséget, a nem végleges formát, az informális jelleget vagy a szakértői értékelés nélküli közzétételt.

A repozitóriumok – bár általános funkciójuk a webes környezetű, magas színvonalú kutatás támogatása – mégsem tekinthetők kiadóknak. Akkor sem, ha történetesen egy-egy jól szerkesztett, lektorált folyóiratnak vagy másféle tudományos kiadványnak adnak funkcionális informatikai eszközrendszert és komfortos otthont.¹³ Szerepük inkább a hagyományos könyvtári feladatokkal azonos módon a gyűjtés, őrzés, a metaadatok előállításával a feltárás, valamint olyan komplex szolgáltatási bázis megteremtése, amely a kutatási dokumentációt, közöttük a tudományos közleményeket is nyílt hozzáférésben teszi elérhetővé a különféle változatokkal: a megjelenést megelőző,¹⁴ esetenként a megjelenést követő későbbi változatok is bekerülhetnek.¹⁵ A repozitórium számos más kiegészítő, a kutatómunkához kapcsolódó anyag nyilvános vagy belső használatú szolgáltatási forrása is lehet.

A dokumentumok közötti eligazodás viszont némi nehézségekkel jár: a szerverekre feltöltött vegyes minőségű és státuszú anyag, vagy az eredeti kontextusból kiszakított tartalom sok esetben halvány mása lehet csak az eredeti publikációnak.

Internetes közegben újabb típusú *kiterjesztett*, funkcionális publikációra (enhanced publication) nyílik lehetőség, amely már nemcsak a letisztázott, megszerkesztett, a szokásos hivatkozásokkal, utalásokkal felszerelt apparátussal közöl, hanem közvetlen átlépést biztosít a repozitóriumokban tárolt kiegészítő forrásokhoz. Ezek között lehetnek előzetes anyagok, kutatási módszerek leírásai, kísérleti eljárások, részletezés, nyers (elsődleges, feldolgozatlan) és feldolgozott adatok, statisztikai elemzések, kérdőívek, modellek, multimédia, vizualizáció, javítások és egyéb háttéranyagok.¹⁶ A kutatómunka során keletkező, külső forrásból elektronikusan elérhető dokumentáció körbeágyazhatja magát a tudományos cikket is; értékes, megismerhető és ellenőrizhető kiegészítő anyagai lehetnek a rögzített, kidolgozott, végleges formába öntött tudományos közleménynek.¹⁷ Az efféle, tágabb ismereti térbe helyezett, háttér-forrással dúsított, kibővített közlemények sok kikapcsolandó lehetőséget rejtnek magukban, és új terepet jelentenek a kiadók, a digitális tartalom-szolgáltatók és metaadat-kezelők számára is.

A szürkeirodalom homályzónájából való kilépést a webes lehetőségek rendkívüli módon serkentik. E folyamatra utal például a CrossRef metaadat-szolgáltató DOI (Digital Object Identifier – digitális-objektum azonosító) kiosztási elve: a rendszer befogadja a *nem duplikatív* (kiadásra nem szánt és formálisan sem publikált) művek metaadatait és digitális objektumazonosítóit. A szürkeirodalom dokumentumtípusai közül ez a szolgáltató DOI-ra érdemesnek tartja a műhelytanulmányokat, a téziseket és disszertációkat, a konferenciatickeket és a műszaki jelentéseket.¹⁸ Hasonló tendenciára utal Magyarországon *A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény* 53/A.§ 2. bekezdése is: „A doktori értekezést és téziseit elektronikus formában a Magyar Tudományos Művek Tárában, az általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI) azonosítóval ellátva, mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.”¹⁹ Megjegyezzük: a törvény szövegezésében az „általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI)” kitétel a doktori értekezésekre vonatkoztatva 2013-ban még inkább csak kezdődő gyakorlatnak mondható,²⁰ ám kétségtelen, hogy a jövő útját ez a jogi rendelkezés döntően meg fogja határozni.

További hazai példákkal is alátámaszthatjuk a formális és nem formális műfajok nyílt hozzáférésű közzétételének intézményes keretek közötti ösztönzését. 2009. június 30-ai keltezéssel az OTKA (*Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok*) honlapjának *Hírek* rovata a pályázati támogatásokhoz kötődő publikációk nyílt hozzáférésű közzétételére vonatkozó tájékoztatást adott közre,²¹ s a követelményt a nyertesekkel kötött szerződésekbe is belefoglalta. 2012-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke rendelkezett az akadémiai támogatással született tudományos művek *open access* elérhetővé tételéről (jogi akadályok esetén korlátozott hozzáférésű archiválásáról) és a nyílt elérésű szöveg helyének a Magyar Tudományos Művek Tárában történő feltüntetéséről. A szabályozás az MTA irányítása alatt álló kutatóközpontokra, kutatóintézetekre, és -csoportokra, a közcélú kutatási támogatással megvalósuló kutatási tevékenységek eredményeként születő művek közzétételére vonatkozik, amelyeket intézményi vagy tematikus repozitóriumban kell archiválni, illetve a kiadónál kell nyílt hozzáférésben elérhetőnek lenniük,²² ha azonban „a jogosult [kiadó] csak a tudományos mű javított (referált) kéziratának elhelyezéséhez járul hozzá, az a [...] határozat alapján elfogadható közzétételnek minősül.”²³ A „mű javított (referált) kézírata” ily módon a kutatás

nyilvános (vagy korlátozott hozzáférésű) dokumentációjaként válik megismerhetővé.

Nyílt hozzáférésű kéziratok

Ismeretes, hogy a formális közlemények nyílt hozzáférésű közzététele a szerző(k) részéről publikációs és szolgáltatási díj megfizetésével jár együtt, s a tudományos kiadók bejáródott üzleti modelljének gyökeres megváltoztatását feltételezi. Habár ezek a törekvések nehezen valósíthatók meg máról holnapra, a folyamatot az utóbbi években szemmel láthatóan gyorsítja a világszerte visszafordíthatatlan erővel előtérbe kerülő, a legrangosabb kutatástámogatási alapoknál is hangsúlyossá váló nyílt hozzáférés támogatása.²⁴

A nyílt hozzáférésű közzétételi módnak két fő vonulata ismeretes. Az ún. „arany” hozzáférés a kiadói OA üzleti modellt érvényesíti: a cikk közzétételi költségének megfizetésén alapszik, így a közlemény a megjelenés pillanatától kezdve, a kiadó tartalomszolgáltatásaként eleve akadálytalanul hozzáférhető. Ez jelentheti azt is, hogy például egy folyóirat teljes egészében nyílt hozzáférésű, és azt is, hogy egy kiadvány hibrid: vegyesen közöl előfizetéssel vagy cikkenkénti/fejezetenkénti megfizetéssel letölthető dokumentumokat és akadálytalanul hozzáférésű cikkeket. A „zöld” irányzat a repozitórium/szerzői őnarchiválás útján biztosítja a szabad információáramlást. A publikáció kiadásának folyamatában keletkező szövegverziók archiválásának, a kiadók OA irányelveitől és a szerzőkkel kötött megállapodástól függően, több fokozata lehetséges: engedélyezhetik – általában késleltetve – a formálisan megjelenttel teljesen megegyező e-példány közzétételét, de kiköthetik azt is, hogy őnarchiválással csak valamilyen munkapéldány helyezhető el a weben.²⁵ A kéziratok kezelésének bizonyos szakaszai ezzel kikerülnek a kiadók és a szerkesztőségek belső ügyvitelének köréből, bármelyik fázisban nyilvánossá és könnyen hozzáférhető szürkeirodalommá lépnek elő, sajátos dokumentumtípust képviselve pedig megjelennek a digitális lerakatokban. A „kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza” feliratok eltűntek a folyóiratok borítólapjairól, helyettük a nyílt hozzáférésű közzététel irányelvei és feltételei olvashatók a kiadói honlapokon.

Az új könyvtári feladatok között megjelenik a repozitóriumok fenntartása, informatikai és bibliográfiai metaadat-gondozása. Bibliográfiai nézőpontból, a korrekt számbavétel, tájékoztatás és aggregálás érdekében az archiváló rendszerekben is

szükség van a kiadási folyamat egyes stádiumaiban keletkező változatok megkülönböztetésére, a dokumentumtípus-listák terminusai közé pedig a kéziratstátuszok megjelölésére alkalmas deskriptorok beiktatására.

Referált/lektorált cikk, folyóirat, kiadvány – a kiadási eljárás terminusai

A tudományos kiadási eljárás folyamatában a kézirat sajátos utat jár be. Folyóiratok esetében, a beérkezéskor a főszerkesztő vagy a szerkesztő előzetesen megvizsgálja, megfelelő-e a téma, a formai előírások és a kivitelezés szempontjából, majd szerkesztőség megbízásából felkért lektorok tartalmi szempontból vizsgálják át a megjelentetésre szánt írást.²⁶ Az eljárás során a pályatársak különös figyelemmel vannak a tudományos érvényességre, megerősítik, elismerik vagy kritikai megjegyzésekkel pontosítják a megállapításokat, nívón alul elutasítást javasolnak. A referensek önkéntes munkával járulnak hozzá a terület szakmai mércéinek egyensúlyban tartásához, közreműködésük a „színfalak mögül” az adott tudományos ágazat fejlődésére és közösségi életére is hatást gyakorol.

A kézirat felkért első mély-olvasói sok hibától óvhatják meg a szerzőt, s értékes megjegyzéseket adhatnak. Javasataikra támaszkodva a szerző javíthatja, jobbíthatja az egyes részleteket, a kiadó pedig az eljárással kiadványai színvonalát biztosíthatja.²⁷ Visszaélők, hamisítók, imposztorok vagy a tudományos tekintély ellen szándékos botránykeltéssel lázadók a tudománytörténetben is előfordulnak, a közelmúlt legelhíresebb esete talán a Sokal-ügy 1996-ból: *Alan Sokal* fizikus egy tekintélyesnek tartott társadalomtudományi folyóiratban (*Social Text*), a „kapuőrök” korridorján keresztüljutva tett közzé egy áltudományos cikket, ezt követően pedig ugyanoda benyújtott egy önleleplező kéziratot.²⁸ A rendhagyó esetek rámutathatnak a lektorálási rendszer gyenge pontjaira és sok tanulsággal járhatnak, ám alapjaiban eddig mégsem rengették meg a bejáródott tudományos kiadási eljárás alapvető minőségbiztosítási módszerét, a referensi eljárás alkalmazását.

Egy-egy ágazatban a hagyománytól és a közlemény témájától függően más-más lehet a lektorálási rend.²⁹ Egy vagy két, a tárgykörben járatos bíráló nézi át a benyújtott változatot, értékelve a kutatás újszerűségét, megvizsgálva az alkalmazott módszer konzisztenciáját, az állítások, következtetések igazságértékét, és javaslatokat fogalmaz

meg a szerző és a szerkesztő számára. Természetesen, ha plagizálás gyanúja áll fenn, akkor ennek részletesebb vizsgálatát is indítványozhatja.³⁰ Lehet szó egyoldalú és kettős anonimitásról (a lektor személyének elfedése a szerző elől, illetve kölcsönös titkosság), a reáltudományokban nem ritka a három anonim szakember, szükség szerint pedig a több fordulás lektoráltatás.³¹ A tudományos folyóiratok megjelentetési gyakorlatában alapvető kiadási-szakmai minimumot jelent a lektorálás, s íratlan szabály, hogy az eljárásban szerző és referense egymás előtt el legyen takarva – még akkor is, ha a bírált mű szerzője vagy a vélemény írója a rá jellemző hangsúlyok, a stílus vagy egyéb árulkodó jegyek alapján felismerhető. A névtelenségbe burkolózás könyvek esetében nem valósítható meg kölcsönösen, az anonimitás egyoldalúan a lektornak a szerző előli elfedésére korlátozódik. A tekintélyesebb nemzetközi házak gyakorlatától a kisebb, regionális jellegű kiadók eltérhetnek: itt kijelölik a lektor(ok) személyét, segítik a közvetlen kapcsolatfelvételt a szerzővel, akinek konszenzusra kell jutnia a lektorral, a szerkesztőség pedig az egyeztetési folyamat lezárultával veszi kézbe a kézirat további gondozását.³² A webes közösségi (web 2.0) technológiai eszközökkel kísérletek történnek nyitott referálási rendszerre is, elvben ezzel lehetőség nyílik átláthatóbb kommentálásra, több véleményre lehet szert tenni, vagy többféle szempont és szemlélet kerülhet felszínre. Ez a gyakorlat azonban nem mondható elterjedtnek, megfelelősége még korántsem igazolódott be,³³ egyes területeken pedig, ahol a kiadásra való előkészítés jelentősebb szöveggondozással és szerkesztéssel jár együtt, egyenesen elképzelhetetlen a fércelések, foltozások és elvarrások vagy a konszenzusra jutás széles nyilvánosság előtti felvállalása.

Magyar nyelvű megnyilatkozásokban mind a *referált* mind a *lektorált* jelző használatos.³⁴ A *lektorálás* a kiadói szerkesztés során a *szaklektori* munkán kívül a *nyelvi lektorálást* és az egyéb szöveggondozási eljárásokat is takarhatja – a *referálás* kifejezés ezzel szemben nem utal efféle korrekciós és szerkesztési beavatkozásokra, specifikusabban csak a szakmai véleményezésre korlátozódik.

Az angolban használatos nevezékek a szakmailag lektorált kéziratra:

- *reviewed/peer reviewed* (a „review” felülvizsgálat, átnéz, bírál igéből; a „peer” egyenrangú fél, pályatárs főnévvel),
- *refereed* (a „referee” döntnök, jótálló főnévből).

A névtelen szakmai lektorálás az *anonymous refereeing* vagy *blind review*, a kölcsönös anonimitást a *double blind review/refereeing* jelzi. Az eljárásmódról magyar szövegkörnyezetben csak ritkán olvashatunk, így megállapodott megfelelőről sem szólhatunk. A vakvágány, vakablak és hasonló szóösszetételek analógiájára javasolható a *vakreferálás/vaklektorálás*. A kifejezésbokorba tartozhat még az *anonim módon referált/lektorált, névtelenül referált/lektorált*, illetve *vakon referált/lektorált* (lap, cikk). A közösségi eszközöknek köszönhetően szénesedik a paletta a *nyílt referálással* (vagy *nyílt lektorálás* – open refereeing/reviewing) és a *folyamatos véleményezéssel* (continuous review), ez utóbbinál a változatok nehézséget okoznak.³⁵

A tudományos tevékenység bemutatására, az egyes követelményrendszerek szerint készített publikációs listákban és a tudományometriai táblázati összesítésekben is el szokták különíteni a *lektorált publikációkat* a *nem lektoráltaktól*. A tudományos közlemények számbavételére vonatkozó útmutatókban a lektoráláshoz hozzákapcsolódik még egy követelmény: a *független lektori* véleményezés.³⁶ „Független” lektoron általában az olyan véleményező értik, aki a szerzővel azonos területen működik, de nincs vele munkahelyi vagy kutatási kapcsolatban. Ez sokszor érinti magát a főszerkesztőt, a szerkesztőségi tagokat vagy a szerkesztőbizottságot is. A szigorú elv azonban nem valósulhat meg általában és minden egyes ágazatban. Ha a szerkesztő, a főszerkesztő vagy a szerkesztőbizottság tagjai a tématerület legnevesebb szakértői közül valók, a szerző kötődéseitől függetlenül ők maguk is kézbe szokták venni a lektorálást: végső soron, nem a lektorok *affiliációja*, hanem *szakértelme* a lényegi elem a kiadási eljárásban, ahol az íratlan szabályoknak megfelelően a referens kiléte (a rangos kiadóknál) műhelytitok marad.

Referált és referáló folyóirat – könyvtár- és információtudományi terminus

A dokumentációs ágazatokban *referált* folyóirat az a folyóirat, amelyiket egy másik folyóirat rendszeresen szemléz úgy, hogy közli az új lapszámok cikkeinek referátumát (összefoglalóját, rezüméjét, absztraktját), illetve az a folyóirat, amelyiket valamelyik indexelő szolgáltatás feldolgoz (Abstracting Journal; Indexing & Abstracting Journal/Service).

A *referáló* folyóirat célja, hogy a szakterületen megjelenő folyóiratok termését áttekinthetővé te-

gye, és megkönnyítse az új fejlemények, kutatási eredmények követését. A magyar szakzsargonban elterjedt terminus alapja itt a „refer” – *utalni* ige, szemben a kiadói eljárásra utaló *referált* „referee” – *döntnök*, *jótálló* főnévi szógyökkel.

Hagyományos preprint

A *preprint* a digitális korszak előtt kialakult tipikus szürkeirodalom: kisebb példányszámban nyomtatott, szűkebb körben terjesztett, az új eredményeket a konvencionális kiadást megelőző – vagy elkerülő –, gyors tájékoztatási formát jelentett. Különösen a természettudományokban vált be, az azonos kutatási témával foglalkozó láthatatlan kollégium tagjai terjesztették egymás között. A preprintek bekerültek a könyvtárakba is, formális közreadásuk után azonban elveszítették jelentőségüket, s külön feladatot jelentett a felhalmozódott efemerek selejtezése. A házi sokszorosítást már a 90-es évek előtt elektronikus levelekben szétküldött cikkek váltották fel, a tematikus és intézményi repozitóriumok megjelenésével pedig, a korlátlan internetes hozzáférés minden előnyével, lehetővé vált tartós elektronikus dokumentációjuk.³⁷

A preprint azonban nemcsak előzetes publikációt jelenthet. Sajátos változata a társadalomtudományokban a *műhelytanulmány* (working paper, discussion paper), amely hosszabb terjedelmű, önálló füzetbe szerkesztett szaktanulmány, előtanulmány. Lehet olyan nagyobb lélegzetű kutatás eredményét vagy részeredményét bemutató munka is, amelyet egyetem vagy tudományos intézet ad közre, nyílt repozitóriumban tárol, így ezek is széles körben hozzáférhetők. Az előnyomat-félékhez nem kapcsolódik szorosan, de itt említünk meg néhány, más szempontból rokon értelmű, megállapodott műszót is, amelyek a publikálással párhuzamosan vagy az után keletkeznek: a *reprint* általános értelemben újranyomást jelent, szinonimája az angol *off-print*nek vagy latinul a *separatum*nak (*különnyomat*).³⁸

Hagyományosan a preprint lehet:

- preprint cikk*: funkciója az előpublikálás, a legfrissebb eredmények közzétevése, gyors terjesztése egy később megjelenő cikknek (lehet kivonat is);
- előzetes konferenciakézikönyv*: funkciója az előpublikálás (lehet kivonat is);
- preprint sorozat*: a konvencionális kiadványokhoz hasonlóan szerepe a közzététel és az az utáni tartós hozzáférés biztosítása is lehet. A

sorozatban napvilágot láthatnak előnyomat jellegű efemer közlemények, és otthonra lelhetnek a későbbiekben sztenderd kiadásra nem kerülő dokumentumok, a könyvnél kisebb terjedelmű füzetes művek és a műhelytanulmányok. Példaként említhetjük a *Max-Planck Tudománytörténeti Intézet* (Berlin – *Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, MPIWG*) számozott preprint sorozatát.³⁹

Elektronikus kéziratok, publikációk: preprint(?), posztprint(?), e-print

Az egyszer már megjelent dolgozatok újranyomtatása, újrásokszorosítása a digitális korban már elektronikusan történik. Az e-tudománnyal és a tudományos kiadás problémájával foglalkozó szakirodalom, a nyílt hozzáférésű források, az ezek között eligazító adatbázisok egyre többet emlegetik a formális *megjelenés előtti* stádiumokat. A kapcsolódó új terminológia sugallója *Stevan Harnad* (Hernád István), a *Southamptoni Egyetem* magyar származású, kognitív tudományokkal foglalkozó professzora, a nyílt hozzáférés mozgalom egyik legfőbb szorgalmazója. Bevezető terminusai szerint az *e-print* egy cikk összes e-változatát, tehát a kiadást megelőző kéziratokat is magában foglalja. A változatokat két fő csoportra különíti el:

- *Preprint*: a cikk *első benyújtott* (unrefereed), még nem elfogadott és nem lektorált változata(i). A bírálati folyamat során keletkező javított, módosított változatok még preprintek, egészen a kiadói szerkesztésre benyújtottig (final accepted draft).
- *Postprint* (posztprint): a hivatalosan is elfogadott, helyesebben a referensek véleménye alapján módosított, a kiadói szerkesztésre benyújtott kézirat; továbbá minden más, a kiadási folyamatban keletkezett változat a kiadottal megegyező másolatokig terjedően; ezeken túl, az utólagos módosításokkal közzétett szövegekig valamennyi változat. Harnad a *publikáció* keletkezéstörténetében a hangsúlyt áthelyezi a hivatalos kiadvány megjelentetésének pillanatáról egy korábbi stádiumra: a kézirat lektorálás utáni, a bírálók véleménye alapján a szerzői javított, átdolgozott és a szerkesztőség által közzétevése elfogadott kéziratállapotra. A folyamat e pontja előtti változatokat nevezi *preprint*eknek vagy *prepublikációs* kéziratoknak, az utána keletkezőket pedig *postprint*eknek. Némi képzavarral, a preprint állapot utáni összes kéziratféleséget *postprint*nek, illetve *postpublikációs* kéziratnak nevezi.⁴⁰

A *postprint* szó szerinti jelentésben a hagyományos nyomtatványok körében használatos. Jelent-

het *utólagos* megjelentetést: szimpózium, tanfolyam, konferencia, kutatási jelentés megtartása vagy bemutatása után előállított kötet, füzet, cikk stb.; és lehet a formális megjelenés *utáni* reprint, separatum, javított változat stb. (példák bőségesen találhatóak a nagyobb könyvtári katalógusokból). Ennek fényében a *post* előtag jelentésmódosítása a *pre* értelmére, a formális kiadás *előtti* stádiumokra vonatkoztatva, a temporalitás viszonylatainak szempontjából is összezavarja a meggyökeresedett jelentéstartalmat.⁴¹

A postprint kifejezést sokféle értelemben vették át a tartalomszolgáltatók és repozitóriumok, az egyéb információs szolgáltatók, valamint a szakirodalom, a teljesség igénye nélkül néhány értelmezési változat:

- használják a referált és a javasolt változtatásokat érvényesítő újra benyújtott és a szerkesztőség által közlésre elfogadott kéziratra, amely még nem ment át a kiadói szerkesztésen (nyelvi lektorálás, olvasószerkesztői beavatkozások stb.);
- kicsit szélesebben értik rajta a szakmailag lektorált változattól a kiadói beavatkozások során keletkezett változatokig a korrigált, tördelt kefelevonatig bármelyik verziót;
- még tágabban: a megjelentetésre elfogadott, a referálás utáni korrekciókat tartalmazó szerzői kéziratból a szerkesztett változatokon át a tördelt és megjelentetett, élőfejjel, impresszummal, oldalszámozással ellátott elektronikus változatokig valamennyi kéziratot és formális e-publikációt egyaránt;
- DOI-kiosztás szempontjából a megjelenés alatt álló kiadványok kéziratváltozatai és a végleges vagy a kisebb változásokkal megjelenő, de még azonosnak tekinthető mű, amelyhez verzióról szóló nyilatkozatot is mellékel a kiadó.⁴²

A kiadási szakaszok megjelölésére más terminológiai bokor is használatos, a következő kifejezésekkel:

- *benyújtott kézirat* (non peer reviewed draft – első szerzői, nem lektorált kézirat);
- *szerzői változat* (author's manuscript – a lektorok véleménye alapján átdolgozott, publikálásra elfogadott és a szerkesztés időszakában keletkező egyéb változatok, amelyek további javításokat is magukban foglalhatnak);
- *kiadói változat* (corrected proof, first view, published version) amelynek reprintjei, e-printjei fölözt már a kiadó rendelkezhet. Lehetnek a szerkesztői beavatkozások után véglegesített, a korrektúrák utáni változatok stádiumai, a cikkekre az adott folyóirat, sorozat vagy más, már a végső

megjelenés elemeit is hordozó verziók (az adott kiadóra jellemző formázások, sajátos megjelenési stílus, a cikket beillesztik a megfelelő rovatba, megkapja a folyóirat számozási adatait, az oldal-számokat, a fejléceket stb.).

Egyes ágazatokban (főként a bölcsészet- és a társadalomtudományok némely területein) a szerzők nem szívesen teszik közzé sem az első szerzői, sem a szerkesztés alatt álló kéziratokat, hiszen e folyamatok alatt még lényeges tartalmi, szerkezeti, nyelvi és stílárius módosítás történhet a szövegen.⁴³ A kiadói szerkesztés alatt az írásmű olykor jelentős átrendezésem megy keresztül, a szöveg egyes elemei a szerzői elképzelésekhez képest más formát nyerhetnek: a figyelem akár a téves oldalszámokra való utalásokra is kiterjedhet; javíthatják a pontatlanságokat, átalakíthatják a túl hosszú sikeredett lábjegyzetanyagot függelékké, és más változtatásokat eszközölhetnek. Az *utolsó előtti szövegvariáns* (penultimate draft) – a végső kiadási stádiumhoz közeledő tisztázott, autorizált kézirat, amely már figyelembe vette a lektori megjegyzéseket, tartalmi változtatás később már nem sok történik a szövegben, a cikk a végső formázás után beágyazódik az őt befoglaló kiadvány kontextusába.

Mi kap DOI-t?

A DOI (*Digital Object Identifier*) a digitális objektumok hálózati alkalmazások számára kifejlesztett egyedi azonosítója, amely az objektumot internetes helyétől függetlenül teszi kezelhetővé a weben, megkönnyítve a metaadat-kezelést, a keresést, az automatikus indexelést, segítve a tartalomszolgáltatókat, a kereskedelmet, támogatja a kreatív újrafelhasználást és az automatikus médiakezelést. Fizikai, absztrakt és digitális entitások azonosítására egyaránt alkalmas. A DOI-rendszert 1998-ban kezdeményezte a *Nemzetközi DOI Alapítvány*, 2012-ben lett nemzetközi szabvánnyá (ISO 26324: 2012, *Information and documentation – Digital object identifier system*).⁴⁴ A tudományos kiadványok valamennyi válfajánál alkalmazzák az egyes cikkek, könyvek, könyvfejezetek internetes környezetben való identifikálására. Kiosztása megelőzheti a hivatalos megjelenést, a leendő kiadványok rendszerint már a szerkesztés valamelyik stádiumában megkapják a saját kódjukat. A kéziratból publikációvá való metamorfózis folyamatában az azonosító ugyanaz marad, vele a cikk akár véglegesülése előtt is hivatkozhatóvá válik.

Több tartalomszolgáltató bevezette a *megjelenés alatt* álló cikkek (in press, first view) várólistás, előzetes közzétételét, megjelölve a kéziratok verzióját. Az Elsevier kiadó a Science Direct adatbázisában például megkülönbözteti a szakmai lektorálással elfogadott, de még *szerkesztetlen kéziratot* (accepted manuscript); a már *szerkesztett*, szerzői korrektúrázásra váró kéziratot/kefelevonatot (uncorrected proof); valamint a korrektúrafordulók utáni, a folyóiratszám szerkesztője számára előkészített, tisztázott, *tördelt, korrigált kefelevonatot* (corrected proof), amelyek esetleg még nem vette fel az oldalszámokat és a folyóiratszám számozási adatait. A *végző tördelt* forma tulajdonképpen már nem kézirat: maga a szöveg nem változik, az apparátus még technikai pontosításokat kaphat, esetenként még hiányozhat a paginálás, a szedés-tükör már kötött. A végző kiadói *imprimatúra*, majd a *kiadott változat* elektronikusan letölthető (az előfizetők számára vagy „arany” OA hozzáférésben). A DOI-t a végleges mű örökli, miközben a mutatóvonalakat a kiadó már nem szolgáltatja, és engedélyéhez kötött, hogy a szerzők melyik korábbi szövegverziókat tölthetik fel az e-rendszerekbe.

Egyedi DOI-t kaphat a gyűjteményes mű és külön-külön a benne foglalt tanulmányok, a folyóirat, a folyóiratszám és a lapszámban megjelent cikkek. A gyakorlatban előfordul, hogy több rövidebb közlemény összevontan kap egyetlen közös azonosítót vagy a rovat lesz kereshető azonosítóval, ilyenkor a rovat mint entitás azonosított, a cikkek egyedileg már nem.⁴⁵ A DOI-nak azonban egyéb felhasználási köre is van, többek között a kutatási adatok és a bővített publikációkba bevont források és az adathalmazok azonosítására is használják. Csupán néhány példát említve: a Giga DB adat-adatbázis a GigaScience bio-orvostudományi folyóirat háttértáráként a közölt cikkek adathalmaz és egyéb dokumentációs anyagát szolgáltatja, az adathalmazok az azonosító segítségével más cikkekben is hivatkozhatók, *CC0 (Creative Commons Zero Waiver – Creative Commons minden jogról való lemondás)* licenc alatt pedig újrafelhasználhatók.⁴⁶ Egy másik példa: a *Pangea* németországi föld- és környezet tudományi adatkiadó egyúttal olyan nyílt hozzáférésű könyvtár is egyben, ahol a formálisan közölt cikkekhez csatolt adathalmazokat DOI-val archiválják, és a *Technische Informationsbibliothek GetInfo* portálján keresztül kereshetővé teszik.⁴⁷

A változatok közötti eligazodás

A repozitóriumi közzététel akár azzal a szándékkal is történhet, hogy a szerző hozzászólásokat gyűjt a

preprinthez. Más praktikus célokra is alkalmas, például egy későbbi stádiumában, a belső szerkesztőségi igazítások után, az utolsó szerzői simítások elvégeztével, a feltöltött – most már bárki előtt is látható – fájl (utolsó előtti szövegvariáns – penultimate draft) a szerkesztő a tematikus vagy intézményi lerakatból tölti le további, végző megmunkálásra. A nyílt hozzáférésű publikálásról szóló stratégiák és a kutatásfinanszírozási alapok rendeletei a legelőnyösebbnek az „arany” nyílt hozzáférést tartják, a kiadói korlátozások miatt viszont elfogadják a „zöld” fokozatú repozitóriumi közzétételt is. Az online elérhető művek státuszának és verziójának megjelölése viszont, kulcsfontosságú eligazító információ az olvasó számára, akiben joggal merülhet fel egy egész sor, a rögzítettség, és az időtállóság alapvető tudományossági kritériumára vonatkozó kérdés: Melyik elektronikus változat a formális publikáció, melyik verzióra lehet a megszokott bizalommal támaszkodni, s hivatkozható-e vajon megragadható bibliográfiai adatokkal a dokumentum? Ugyanannál a linknél, vajon ugyanaz a tartalom nyílik-e meg, változott-e időközben a korábban hivatkozott dokumentum? Milyen stádiumú egy repozitóriumi szöveg, létezik-e formálisan kiadott alakja is? Hol kezdődik a valódi publikáció híján alternatívaként „még használható”, „ha nincs ló, a számár is jó” kategória és melyik cikkalteregóval nem érdemes egyáltalán foglalkozni?

A változatok közötti kiigazodást segítő az USA szabványosító szervezetének munkacsoportja (*National Information Standard Organization (NISO) Journal Article Versions (JAV) Technical Working Group*) és a *Tudományos és Szakmai Társaságok Kiadóinak Egyesülete (Association of Learned and Professional Society Publishers, ALPSP)* 2005-ben közös munkába fogott, hogy modellezze a cikkek életciklusát – a keletkezéstől a publikálásig és azon túl a helyesbítés, kiegészítés és frissítés mozzanatait. A három évvel később közreadott NISO/ALPSP JAV-modell körvonalazza a jelentősebb változatgeneráló stádiumokat és meghatározza az egyes állapotokra jellemző verziók sajátosságait. A dokumentum elsősorban a tudományos folyóiratcikkek vizsgálatát a változatkezelés problémáját, az intellektuális tartalom szempontjaira összpontosít, s nem foglalkozik a megjelenési formákkal (a fizikai formátumokkal). Definiálja, hogy mi a különbség az online közzététel és a formális publikálás között, a tudományos kiadás gyakorlatát, a felmerülő igényeket szem előtt tartva pedig új nomenklatúrát javasol. Az elővezetett definíciók felsőbb szintű szemantikai onto-

lógiaát vázolnak, nem ágaznak el az altípusok felé. A következő jelentősebb verziókat különítik el (az egyes számban említett „szerző” természetesen több auktort is jelenthet):⁴⁸

- **Szerzői eredeti** (author's original): egy cikk bármely változata, amelyet a szerző megfelelő minőségűnek tart ahhoz, hogy egy szerkesztőséghez be lehessen nyújtani és elkezdődhessen a szakmai véleményezési eljárás. A szerző ezzel a kéziratral még azt csinál, amit akar, olyan módosításokat tehet rajta, amit jónak lát.
- **Benyújtott, lektorálás alatt álló kézirat** (submitted manuscript under review): a cikk bármely változata, amely valamely bejegyzett kiadó gondozásában lektorálás alatt áll. A kiadó felelősséget vállal azért, hogy objektív szakértői véleményt szerezzen be, valamint, hogy a megjegyzésekről, észrevételekről, a cikk megfelelőségéről, a szükséges átdolgozási javaslatokról tájékoztassa a szerzőt és értesítse a publikálásról való döntésről is. A bírálóktól háromféle véleményre számíthatnak: *változtatás nélkül közölhető*, kisebb vagy nagyobb *átdolgozással közölhető* vagy *elutasítva*. A kritika fázisában többszöri átdolgozásra is sor kerülhet, amíg a közölhetőséget a szerkesztőség nyugtázza – ezzel szemben a jól megírt cikk akár változatlan formában is továbbjuthat a következő szerkesztési szakaszokba.
- **Elfogadott kézirat** (proof): a cikknek az a változata, amelyet a folyóirat elfogadott közlésre. Azt a döntést is magában foglalja, amellyel a kiadó gondozásába veszi a művet, s egyúttal bizonyos kötelezettségeket is vállal mind jogi, mind minőségi, mind egyéb menedzselés vonatkozásában.
- **Rögzített változat** (version of record, VoR): a cikk állandósított változata, amelyet valamely kiadóként működő szervezet, a „kiadott” (published) státusz jogos és kizárólagos deklarálója tesz közzé. Azonos értékű az elektronikus *előzetes kiadás* (early release), amely olykor még nem viseli magán az élőfejet, nincs még beillesztve egy adott lapszámba, nincsenek rajta a folyóirat számozási adatait, esetleg az oldalszámot sem tüntették még fel. Ennek ellenére a cikk majdnem formálisan is publikáltnak tekinthető, mivel tartalma, szövegtükre már kötött, és rendelkezik hivatkozásra alkalmas állandó azonosítóval. A korábbi, még erőteljesebben alakító stádiumok (nyelvi lektorálás, korrektúrák, szedéstükör beállítás, tördelés, betűtípus, fejléc hozzáadása stb.) nem értendők bele ebbe a fázisba, s önmagában a DOI megléte sem elegendő. Ez a verziójel arra utal, hogy a mű vagy már elérte azt a *rögzítettségi szintet*, amellyel az írásmű már beilleszthető egy lapszámba, a kiadó pedig világosan

deklarálja, hogy a cikket publikálja, vagy magáról a *publikált* anyagról van szó. A rögzített verzió több helyen, több „példányban” és több formátumban is elérhető lehet (például a kiadó honlapján, az aggregálónál vagy egy repozitóriumban).

- **Javított-rögzített változat** (corrected version of record, CVoR): a rögzített változat változata, amely a rögzített verzió helyreigazítását vagy más módosítást tartalmaz.
- **Bővített-rögzített változat** (enhanced version of record, EVoR): a rögzített változat frissített vagy kiegészítő anyagokkal gazdagított, funkcionálisá tett változata. A tartalmi vagy funkcionális többletek jelentkezhettek a közleményen belül (például a nyers statisztikai adatok függeléként jelennek meg) vagy azon kívül, külső tárhelyre linkelve. A két komponálási mód másképp befolyásolja azt, hogy mikor tekinthető újabb verzióknak, és mikor tekinthető emellett publikált státuszúnak is egy bővített-rögzített változat.

A modell elvei szerint a javított és bővített változatok csak akkor tekinthetők formálisan is rögzítetteknek, ha ezt a szokásos módon a kiadó is deklarálja a jól bevált impresszummal, a fejlécben feltüntetett információkkal, az alapcikket és bővítményeit pedig világosan címkézve, feliratozva kölcsönösen összekapcsolja. A javasolt sztenderdbe beleértendő, hogy a saját fejünk szerint végzett és önarchiválással közzétett bővítések nem tekinthetők formálisan is megjelent státuszú újabb verzióknak.⁴⁹ Jó példával jár elől az egyértelmű státuszinformációk feltüntetésében a CrossRef metaadat-rendszere: a kiadó által is jóváhagyott korrekciók, frissítések – beleértve akár a visszavonást is – kezelésére bevezette a CrossMark logót és jelölőrendszert.⁵⁰

A terminológia kialakítására, pontosítására, konszenzus elérésre maguk a kiadók is töreksznek. A SAGE például online kiadványainak platformján,⁵¹ 2011-től alkalmazza a NISO/ALPSP JAV által javasolt nomenklatúrát, a tapasztalatok alapján azonban további módosítást javasol: a „proof” (a közlésre elfogadott kézirat értelemben) nem bizonyult problémamentesnek, ezért helyette az „OnlineFirst Version of Record” megnevezéssel árnyaltabb értelmezést indítványoznak.⁵² A „proof” ugyanis több mindenre vonatkozhat: jelölhet számos potenciális változatot; takarhatja a korrektúrázott fázisokat; használhatják mind a belső, nyilvánossá nem tett levonatokra, mind a nyilvánosan közzétehetőkre, így azok pontosabb megkülönböztetésére volna szükség. A SAGE, a javasolt JAV taxonómiában szereplő, *elfogadott kézirat* (a Függelék táblázatában: *szerzői változat*) típust nem is

tesz közzé, a „proof”-ot a véglegesített, de a folyóiratszám apparátusával még nem felszerelt előzetes mutatóra használják, azaz a tartalom és a kiadási szándék olyan készültségi fokát jelzik vele, amely már a *rögzített verzió* kategóriájába esik. A „proof” tehát lehet a JAV nomenklatúra szerinti online rögzített változat (SAGE), máshol ugyanez a „corrected proof” – tördelt vagy végső tördelt (Elsevier), de lehet a közlésre elfogadott szerzői kézirat is (JAV). A JAV fogalmához közelít, de mégis árnyalatnyi különbségekkel operál a CrossRef: átveszi a rögzített változat fogalmát (version of record), ám annak részfogalmaként differenciálja a *végleges művet* (vagy változatot, definitive work/version), amely kizárólagosan az impresszummal ellátott valódi (nyomtatott vagy elektronikus) publikációt jelöli.⁵³ Így bezárul a kör, a hagyományos, „kiadott” státusz a jelölőrendszerben is elfoglalhatja kiemelkedő szerepét.

Összefoglalás

A kutatásfinanszírozási szervezetek, a kiadók és metaadat-szolgáltatók körében jelentős lépések történtek a nyílt hozzáférés kiteljesítésére. Ezzel párhuzamosan sürgető feladattá vált az online közzétételek különböző dokumentumstátuszainak megkülönböztetése, a formális publikáció, valamint a kiadási eljárás különféle szakaszaiban keletkező kéziratváltozatok egyértelmű jelölése. A változatok kezeléséhez, a megfelelő deskriptorok kialakítá-

sához elengedhetetlen a kapcsolódó fogalmak tisztázása és a megfelelő terminológia számbavétele. A cikk ilyen indíttatásból komparatíván tekintette át a gyakorlatban használatos terminológiát, s rávilágított azokra a törekvésekre, amelyek a tudományos közlemények változatainak kezelésére irányulnak. A hagyományosról a digitális médiára, azon belül is a nyílt hozzáférésre való átállás a szaknyelvre is jelentős hatással van. A még alakuló nevezésekről készített áttekintéshez, remélhetőleg, néhány év múlva érdemes lesz visszatérni és megvizsgálni, milyen normatív változások tapasztalhatók a tudományos eredmények rögzített közlése és a kiadási eljárás során keletkező kéziratváltozatokkal kapcsolatos felfogásban, milyen irányt vett az *open access* publikálás, melyet a repozitórium közzététel, mivé fejlődött a változatkezelés problematikája, s mindez hogyan tükröződik a terminológiában.

Függelék

A tudományos kéziratok, a kiadott és javított/bővített műváltozatok terminológiai verziói

A táblázat nem tartalmaz minden lehetséges terminust és kombinációt, csak a fontosabb állapotokat foglalja össze.

A változat megnevezése	F (MF)	NF	Szinonimák (magyar)	Szinonimák (angol)	Magyarázat	Speciális forrás
e-print	✓	✓			(1) átfogóan vagy egy-egy adott verzió speciálisabb minősítése nélkül, valamennyi online elérhető változat; (2) a repozitóriumokban is fel kell tüntetni a DOI-t; a kéziratokhoz linkelni kell a kiadott, végleges mű DOI-ját+	CrossRef+(2)
preprint		✓			(1) szűkebb szakmai kör számára terjesztett, az új eredményeket a konvencionális kiadást megelőző – vagy elkerülő –, gyors tájékoztatási forma; (2) a formális publikáció előtti összes változat	

Dudás A.: A tudományos kiadási eljárás ...

preprint sorozat	✓	✓			a mű közzététele formális sorozatban, a közzététel utáni tartós hozzáférés szándékával	
nem duplikatív+		✓	szerzői eredeti	author's original	(1) kiadásra nem szánt és formálisan sem publikált kézirat+; (2) intézeti közreadásban elérhetővé tett műhelytanulmány, disszertáció, konferenciakiadvány, műszaki leírás, amely DOI-t kaphat+	CrossRef+(1); (2)
duplikatív+	✓	✓	másolat, preprint	duplicative work+, duplicative publication+, redundant work+	a szerzői jogi vagy kiadói felhasználási kötelemlék alá helyezett (vagy megjelentetni szándékozott) mű repozitóriumban elhelyezett kézirat mása; a végleges mű DOI-ját fel kell tüntetni+	CrossRef+
Eredeti szerzői kéziratok						
benyújtott kézirat		✓	szerzői eredeti**	author's original**, submitted work, unrefereed/non peer reviewed draft, author's original	egy cikk bármely szerzői változata, amelyet a szerző megfelelő minőségűnek tart ahhoz, hogy egy szerkesztőséghez be lehessen nyújtani (jelentheti a közreadás/kiadás szándéka nélkül létrejött kéziratot is)	JAV**
preprint (Harnad)		✓		unrefereed manuscript	a lektorálás stádiuma előtti (és alatti) kéziratállapotok	Harnad
benyújtott, lektorálás alatt álló kézirat**		>		submitted manuscript under review**	a kiadó gondozásában lektorálás alatt álló	JAV**
A lektorálás utáni változatok						
postprint (Harnad)	✓	✓	posztprint	post-print	a referensek véleménye alapján módosított, közlésre elfogadott kéziratból valamilyen változat, beleértve a ténylegesen kiadott és a javított/helyesbített változatokat is	Harnad, CrossRef, Sherpa/Romeo
szerzői változat		✓	elfogadott kézirat**, szerkesztetlen*, a szerkesztőségi belső változatok	accepted; author's manuscript; author's version (közzétett); personal version (közzétett); author's original draft (belső szerkesztőségi, nem közzétehető munkálás alatti); uncorrected proof*; proof**	a lektorálás utáni szerzői kézirat állapot, a szerző által (újra) benyújtott, közlésre elfogadott kézirat, további szerkesztés nélküli stádiumban	Elsevier*, JAV**
javított (referált) kézirat		✓			a lektorálási szakasz utáni, közlésre elfogadott kézirat és változatai, amelyet önarchiválással repozitóriumba fel lehet tölteni; elfogadható repozitóriumi közzétételek minőségű	MTA

utolsó előtti szövegvariáns		✓		penultimate draft	a végső kiadási stádiumhoz közeledő tisztázott kézirat, amely már figyelembe vette a lektori megjegyzéseket, tartalmi változtatás később már nem sok történik a szövegben	
megjelenés alatti	✓	✓		in press, first view	várólistás, előzetes kiadás-változatok, mutatóvány, átfogó megnevezés, több szakaszra vonatkozhat a közlésre elfogadottól a megjelenésig	
kiadói változat	✓	✓		corrected proof, first view, published version	a szerkesztői beavatkozások utáni és/vagy a tördelt, végső tördelt, a mutatóvány és a kiadott változatok	
szerkesztett-korrektúrázatlan*	✓	✓	kiadói változat	uncorrected proof*	szerzői korrektúrázásra váró	Elsevier*
végső tördelt	✓	✓	korrigált és tördelt, kiadói változat, rögzített változat**	corrected proof*; proof****	már nem kézirat; véglegesített, de a folyóiratszám apparátusával még nem felszerelt közzétett, előzetes mutatóvány	Elsevier*, SAGE****
rögzített változat**	✓	✓	végső tördelt, előzetes kiadás, kiadott	version of record, VoR**, published, early release, proof****, OnlineFirst Version of Record****	(1) a mű elérte azt a rögzítettségi szintet, amellyel az írásmű már beilleszthető egy lapszámba, a kiadó pedig világosan deklarálja, hogy a cikket publikálni fogja; (2) a publikált/kiadott mű	CrossRef+, JAV**, SAGE****
Kiadott mű						
végleges mű+	✓		végleges változat, formális publikáció	authoritative work, definitive work+, definitive version+, definitive copy+, reference copy+, formally published work, formal publication	a teljes kiadási eljárási folyamattal formálisan megjelentetett publikáció, impresszummal, azonosítóval	CrossRef+
prostprint (hagyományos)	✓		posztprint, utólagosan kiadott		(eseményt, rendezvényt) követően, utólagosan, pótlólag kiadott	
javított-rögzített változat**	✓	✓		corrected version of record, CVoR**	a rögzített változat változata, amely a rögzített verzió helyreigazítását vagy más módosítást tartalmaz	JAV**
javított-rögzített változat+	✓			Corrected version of record+	a kiadó által hivatalosan javított végleges mű	CrossRef+
bővített-rögzített változat**	✓	✓		enhanced version of record, EVoR**	a rögzített változat frissített vagy kiegészítő anyagokkal gazdagított, funkcionálissá tett változata	JAV**

Jelmagyarázat:

F (MF) – a formális és a „majdnem formális” verziók

NF – nem formálisnak tekintett, esetenként online elérhető, közzétett változatok

Ha a pipa a F (MF) és a NF cellában is szerepel, esettől és a kontextustól függ, minek tekinthető az adott dokumentum.

„Speciális forrás” oszlop: az adott kiadó vagy szervezet akronimája mellett hozzárendelt szimbólumok (*, +) is láthatók. Amennyiben a kiadó/szervezet sajátos megnevezést vagy sajátos értelmezést vezet be, a cellában ezt az akronima szimbóluma jelzi.

Irodalom

Az internetes dokumentumok működésének legutóbbi ellenőrzése: 2013. július 30.

Források, dokumentumok

60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelező példányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról

2008/8/II.2. sz. MAB-határozat. Doktori iskolák létesítésének és működésének akkreditációs követelményei
<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=148>

A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 27/2012. (IX.24.) számú határozata. Tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelvei
http://mta.hu/data/cikk/11/97/91/cikk_119791/27_2012_e lnoki_hat_Open_Access.pdf

CrossRef. Honlap <http://www.crossref.org/>; CrossMark <http://www.crossref.org/crossmark/About.htm>

eScholarship. University of California.
Honlap <http://escholarship.org/>

European Commission. Commission recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf

European Commission. Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research, Brussels, 17.7.2012
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/era-communication-towards-better-access-to-scientific-information_en.pdf

Finch Group Report. Accessibility, sustainability, excellence: how to expand access to research publications, Report of the Working Group on Expanding Access to Published Research Findings 18 June 2012
<http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-FINAL-VERSION.pdf>

HUNOR. Honlap <http://www.open-access.hu>

Jelleg, típus, besorolás – alkotás főtípussal bővített verzió. Verzió: 3.1. Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT). Bibliográfiai Szakbizottság. 2013.02.27.
https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf

NISO-RP-8-2008. Journal Article Versions (JAV) : recommendations of the NISO/ALPSP JAV Technical Work-

ing Group, April 2008. NISO-RP-8-2008. ISBN 978-1-880124-79-6.

Online <http://www.niso.org/publications/rp/RP-8-2008.pdf>

SAGE. Addendum to Journal Article Versioning recommended terms. Last modified July 13, 2012.

Online http://www.niso.org/apps/group_public/document.php?document_id=8903

SHERPA. Glossary of Open Access abbreviations, acronyms and terms

<http://www.sherpa.ac.uk/glossary.html>

SHERPA/RoMeo. Publisher copyright policies & self-archiving.

Portál és adatbázis <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Szakirodalom

ALMÁSI Miklós: A balhé: Alan Sokal-Jean Bricmont: Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal. = Mozgó Világ, 27. évf. 5. sz. 2001. p. 89–91. Internetes változat
<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00017/maj15.htm>

BROWN, David J. – BOULDERSTONE, Richard: The impact of electronic publishing: the future for publishers and librarians. München, Saur, 2008. Ismertetés: Dudás Anikó: Az elektronikus kiadás hatóereje: milyen jövő vár a kiadókra és a könyvtárosokra? = Könyvtári Figyelő, 19. köt. 4. sz. 2009. p. 709–719.

DUDÁS Anikó: Bibliográfia a digitális korban: IFLA 2012 elő-konferencia, Varsó. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 60. évf. 2. sz. 2013. p. 90–96.

DUDÁS Anikó: Tudományos önismeret: az egyetemi bibliográfiák szükségességéről és egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázisról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. évf. 3. sz. 2008. p. 107–126. Online változat:
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4872&issue_id=491

FEATHER, John (ed.): International encyclopedia of information and library science. London, New York, Routledge, 1997. ISBN 0-415-09860-2

HAJNAL-WARD Judit: Ki szavatul a...? Helyzetjelentés a tudományos lektorálás állásáról. = Könyvtári Figyelő, 22. évf. 4. sz. 2012. p. 713–726.

HARNAD, Stevan: Electronic preprints and postprints. = Encyclopedia of library and information science, Marcel Dekker, Inc., 2003. Preprint online.
<http://cogprints.org/3019/>

HARROD, Leonard M.: Harrod's Librarians' Glossary: 9,000 terms used in information management, library science, publishing, the book trades and archive management. 8th ed. Aldershot, Gower, 1995. ISBN 0-566-07533-4

HECHT, Bob – RICHMAN, Carol: CrossRef glossary, Version 1.0. CrossRef Institutional Repository Committee. Crossref.org. DOI for Research Content. 6/15/2006. Online.
http://www.crossref.org/08downloads/cr_glossary_1.pdf

HOLL András: Information Bulletin on Variable Stars: rich content and novel services for an enhanced publication. = D-Lib Magazine, vol. 18. no. 5–6. 2012. doi:10.1045/may2012-holl
<http://www.dlib.org/dlib/may12/holl/05holl.html>

KARÁCSONY Györgyi: Kutatás – publikálás – könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 1. sz. 2008. p. 9–21.

MAKAI Mihály: A tudomány oszlopai. = Magyar Tudomány, 171. évf. 10. sz. 2010. p. 1226–1234. Online változat:
<http://www.matud.iif.hu/2010/10/08.htm>;
EPA: http://epa.oszk.hu/00600/00691/00082/pdf/mtud_2010_10_1226-1234.pdf

VIRTANEN, Anneli: Sources of documents. = EKONEN, Kirsti, PALOPOSKI, Päivi, VATTULAINEN, Pentti (eds.): Handbook on the international exchange of publications. 5th ed. München, Saur, 2006. p. 13–26. ISBN 978-3-598-11752-7

WOJNÁROVITS László: Szerzők és szerkesztők harca: hogyan készítsünk közlésre elfogadható kéziratot? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 7. sz. 2009. p. 320–326.

Jegyzetek

* A dolgozat a XXI. MANYE konferencián (Szombathely, 2011.) elhangzott előadás frissített, cikké átszerkesztett változata.

¹ Jelleg, típus, besorolás – alkotás főtípussal bővített. Verzió: 3.1. 2013.02.27., p. 4.

² L. bővebben Dudás (2008), p. 107.

³ Bővebben I. Wojnárovits.

⁴ A témérdek vonatkozó szakirodalom közül e helyütt csak két összefoglaló munkára hívom fel a figyelmet: Brown – Boulderstone; valamint Karácsony.

⁵ 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról, 3. § (1).

⁶ A sajtóról szóló, többször módosított 1986. évi II. törvény, Értelmező rendelkezések, 20. § b) „sajtótermék: az időszaki lap egyes lapszámait, a rádió- és televízióműsor, a könyv, a röplap és az egyéb szöveges kiadvány - ide nem értve a bankjegyet és az

értékpapírt -, a zeneművet, a grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, a térkép, a nyilvános közlésre szánt műsoros filmszalag, videokazetta, videolemez, hangszalag és hanglemez, továbbá bármely más tájékoztatást vagy műsort tartalmazó, nyilvános közlésre szánt technikai eszköz.”

⁷ A 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet az 1986-os tv. meghatározását csupán egy betoldással módosítja, a felsorolás végére került: „ideértve a sajtótermékek elektronikus változatát is”, vö. 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet, 19. § d) bekezdése.

⁸ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról, V. rész, Értelmező rendelkezések, 203. §, 22. és 60. szakaszok.

22. „*Kiadvány*: „a) könyv nyomtatott vagy elektronikus formában, lemezen, kazettán, más fizikai hordozón; online és letölthető könyv; b) sajtótermék nyomtatott vagy elektronikus formában; online és letölthető időszaki kiadvány; c) egyéb nyomtatott anyag (címtár, névtár, grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, térkép; röplap; nyomtatott képeslap, üdvözlő- és más hasonló kártya; nyomtatott kép, minta, fénykép; nyomtatott naptár; nyomtatott üzleti reklámanyag, katalógus, prospektus, reklámposzter és hasonló; egyéb szöveges kiadvány) ide nem értve: nyomtatott öntapadó papír (matrica), postai, jövedéki, illeték- stb. bélyeg, bélyegnyomott papír, csekk, bankjegy, részvény, értékpapír, kötvény, okirat és hasonló; d) film-, video-, televízióműsor-készítés termékei (nyilvános közlésre szánt film filmszalagon, videokazettán, -lemezen, más fizikai hordozón; letölthető film, videó); e) hangfelvétel (nyilvános közlésre szánt, műsoros hangszalag, hanglemez, letölthető hangtartalom); f) zenemű (nyomtatott zenemű, zenemű elektronikus formában, letölthető zenemű).”
60. „*Sajtótermék*: a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak, amelynek tartalmáért valamely természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság szerkesztői felelősséget visel, és amelynek elsődleges célja szövegből, illetve képekből álló tartalmaknak a nyilvánossághoz való eljuttatása tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából, nyomtatott formátumban vagy valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében [...]”

⁹ Dancs Szabolcs (Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményszervezési Igazgatósága igazgatója) személyes közlése, e-levél, 2013. július 5.

¹⁰ Vö. Dudás (2013).

¹¹ Virtanen, 22–23.

- ¹² L. hozzá többek között a 2008/8/II.2. sz. MAB-határozat követelményrendszerének 2. mellékletét, A tudományos publikációk köre, <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=148>. A tudományos publikációk köre e követelményrendszerben (az eredetiben lévő, jegyzetben közölt fogalommagyarázatokra történő hivatkozásokat mellőztem): „az olyan nyomtatott és/vagy elektronikus közleményt (folyóiratcikk, egyetemi/főiskolai tankönyv, szakkönyv, tudományos monográfia, könyvrészlet, fordítás ókori klasszikus nyelvből stb.), amely:
- a szerző saját kutatási eredményeit mutatja be (könyv esetén ilyenekre tételesen is hivatkozik),
 - pontos szakirodalmi hivatkozásokat tartalmaz,
 - ISBN vagy ISSN számmal ellátott,
 - lektorált,
 - referált (közismert adatbázisban fellelhető),
 - a tudomány/művészeti ág függvényében impakt faktoros,
 - szakmai kiadványban vagy kiadványként jelent meg, s ez a kiadvány,
 - nemzetközileg vagy legalább országosan jegyzett kiadónál,
 - lehetőleg szakmai körökben elterjedt idegen nyelven,
 - jelentős közkönyvtárakban fellelhető és hozzáférhető,
 - megrendelhető vagy megvásárolható.”
- Megjegyzem egyúttal, hogy a könyvtártudományban elfogadott terminológia szempontjából a „j) jelentős közkönyvtárakban fellelhető és hozzáférhető” szövegrészben a „közkönyvtár” (mint könyvtártípus) helyett pontosabb volna a „nyilvános könyvtár”, illetve még jobb volna általánosságban a könyvtári gyűjtemények említése, hiszen a speciális szakkiadványok inkább szakgyűjteményekből – például korlátozott hozzáférést vállalati vagy kutatóintézeti kollektívából – érhetők el. További észrevétel lehet, hogy a kiadványazonosításhoz praktikus célokból (kereskedelem, terjesztés) bevezetett nemzetközi kóddal (ISBN, ISSN) számos nem tudományos jellegű mű is megjelenik, és fordítva, (ritkábban, de) ilyen azonosító nélkül is napvilágot láthat tudományos kiadvány.
- ¹³ L. például a University of California eScholarship tudományos közzétételi programját és repozitóriumát, amely egyben az egyetemi kiadású elektronikus folyóiratoknak is otthont ad, <http://escholarship.org/>.
- ¹⁴ Finch Group Report, p. 6.
- ¹⁵ Uo., p. 64–67.
- ¹⁶ Egy a háttérforrásokat szervesítő konkrét folyóirat példáját mutatja be Holl.
- ¹⁷ A folyóiratok formájának és funkciójának változásáról l. bővebben Brown és Boulderstone, 103–115.
- ¹⁸ Hecht – Richman, Grey Literature szócikk.
- ¹⁹ Beiktatta: 2012. évi CCVIII. törvény 71. § (13). Hatályos: 2013. I. 1-től
- ²⁰ A DOI rendszert 1998-ban kezdeményezte a Nemzetközi DOI Alapítvány, 2012-ben lett nemzetközi szabvánnyá, l. a későbbiekben.
- ²¹ „Tájékoztató az Open Access bevezetéséről. A kutatási eredmény hasznosítása, publikálása során fel kell tüntetni, hogy az OTKA támogatási szerződés alapján jött létre, és a közleményben meg kell adni az OTKA-szerződés nyilvántartási számát. Az OTKA-támogatással létrejött tudományos közleményt a Nyílt Hozzáférés (Open Access) normái szerint térítésmentesen olvashatóvá kell tenni, vagy a közlés során a szabad olvashatóság jogának biztosításával vagy a közlemény megjelenését követően annak nyilvános hozzáférést biztosító repozitóriumba való elhelyezésével. Az elhelyezés történhet intézményi vagy tudományterületi repozitóriumban, illetve az MTA Könyvtárának Repozitóriumában – REAL: <http://real.mtak.hu/>”
- ²² A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 27/2012. (IX.24.) számú határozata.
- ²³ Uo., 4§(6)
- ²⁴ L. például az Európa Tanács (European Commission) dokumentumait, a 2020-ig terjedő stratégiai tervet, European Commission. Commission recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information; továbbá Towards better access to scientific information..., Brussels, 17.7.2012; Finch Group Report, ez utóbbi, a Nagy-Britannia-i helyzet részletes elemzésén kívül kitekintést ad Európára és az USA-ra is, p. 54–55.
- ²⁵ A tudományos kiadók OA-val kapcsolatos álláspontjáról (politikájáról) a Sherpa/RoMEO webhely nyújt tájékoztatást (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>), a magyarországi nyílt hozzáférés könyvtári ügyét pedig a HUNOR konzorcium karolta fel, <http://www.open-access.hu>
- ²⁶ Wojnárovits
- ²⁷ A lektorálási procedúra színvonalának biztosításával járó problémák, a kiadói rendszerbe vetett bizalom, az anyagi/szakmai érdekeltség és az a kérdés, hogy a szerzők/szerkesztők véleménye szerint a referenci eljárás mennyiben járul hozzá a kéziratok minőségének javításához, vagy éppenséggel, mennyiben hátráltatják a novumok vagy a gyökeresen új nézetek érvényesülését, nem tartozik a jelen cikk témakörébe. Szakterületenként is függ ennek megítélése, a fizika, a műszaki-mérnöki tudományok, a matematika területén pl. kevésbé tartják jelentősnek a kiadói közreműködést, a bölcsészettudományoknál viszont nélkülözhetetlen. Vö. Makai; Brown – Boulderstone, p. 39–42; 319–321.
- ²⁸ Az eset röviden megismerhető Almási Miklós Sokal–Bricmont művét ismertető cikkéből is.
- ²⁹ A lektorálás folyamatáról bővebben l. Wojnárovits (2009) és Hajnal-Ward.

- ³⁰ Brown – Boulderstone, p. 87.
- ³¹ Wojnárovits
- ³² Erre a gyakorlatra Kis Ádám hívta fel a figyelmemet a XXI. MANYE konferencián (Szombathely, 2011).
- ³³ Vö. Brown – Boulderstone, p. 87–89. és több helyütt.
- ³⁴ Saját adatgyűjtés alapján.
- ³⁵ Brown – Boulderstone, p. 87–88.
- ³⁶ A 2008/8/II.2. sz. MAB-határozat 2. sz melléklete például a lektorált publikációnál említi („Lektorált (peer reviewed, refereed) publikáció: a művet megjelenés előtt független lektor(ok) véleményezte(ék).”), a meghatározásból azonban nem pontosítható, mi a „független lektorálás”
- ³⁷ Az első, és egyben talán a legismertebb tematikus preprint szerver (fizika, matematika, informatika és egyes kvantitatív élettudományi ágazatok) az 1991-ben alapított ArXiv.
- ³⁸ Harrod
- ³⁹ Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, <http://www.mpiwg-berlin.mpg.de/en/resources/preprints.html>
- ⁴⁰ Harnad
- ⁴¹ A „postprint” ellentmondásosságáról I. még NISO-RP-8-2008, p. 2. valamint a 3. függelékben dokumentált megjegyzéseket (Appendix 3: Comments from JAV Review Group on Recommendations).
- ⁴² Hecht – Richman, Post-print szócikk.
- ⁴³ A bölcsészet- és társadalomtudományok a nyílt hozzáférésű közlésben jóval alulmaradnak a természet-

tudományoktól, erre részben kitér a Finch Group Report is, p. 43.; 102–110.

- ⁴⁴ L. a híradást a DOI honlapjáról: DOI System ISO Standard published
<http://www.doi.org/news/DOINewsMay12.html>
- ⁴⁵ Példák: Akadémiai Kiadó, Antik Tanulmányok című folyóirat, DOI 10.1556/AntTan.55.2011.1.10 (itt 6 szerző írása van egy DOI alatt); DOI 10.1556/AntTan.55.2011.1.13 (3 kutató forráskiadása van egy DOI alatt).
- ⁴⁶ Giga DB <http://gigadb.org/>
- ⁴⁷ Pangea <http://www.pangaea.de/>
- ⁴⁸ NISO-RP-8-2008, p. 1–5.
- ⁴⁹ Uo., p. 4.
- ⁵⁰ L. a CrossRef honlapján található ismertetést, <http://www.crossref.org/crossmark/About.htm>
- ⁵¹ SAGE, honlap <http://online.sagepub.com>
- ⁵² SAGE. Addendum...
- ⁵³ Hecht – Richman

Beérkezett: 2013. VIII. 4-én.

